

2.

Ett bondbröllop i Hargs socken i Uppland på 1840-talet.

Under sommaren 1896 uppträdde på Skansen tvänne nyckelharpspelare från Uppland, Jonas Skoglund från Tolfta socken och Johan Edlund från Harg. Desse spelmän hade åtskilligt att berätta om förhållanden och plägseder på deras hemtrakter, och då författaren till dessa rader fick i uppdrag att på Skansen uppteckna deras melodier, inhemtade jag bland annat af hargspelmannen följande uppgifter om, hur det förr gick till vid ett större bondbröllop i hans hembygd.

Hvar och en, som af erfarenhet känner till, huru svårt en allmogeman har att lämna en sammanhängande redogörelse för ett längre förlopp, bör emellertid ha klart för sig, att nedanstående berättelse ej ursprungligen *var* en sammanhängande berättelse, utan att den endast är resultatet af ett långt samspråk med Johan, hvilket egentligen hade formen af frågor och svar. Berätta kunde den sextiosjuårige Johan Edlund icke, men besked visste han om,

hvad man ville veta om bröllop, gillen och dans. Johan var en genomglad, trohjärtad gammal hedersgubbe, som gnidit sin nyckelharpa i många glada lag, och som säkert varit gärna sedd öfveralt, där en harpspelare var efterlängtd. Ty spela kunde han »riktigt», både många melodier och vackra melodier — marscher och danser — och nödbedd har han nog aldrig varit, därtill föreföll han för godmodig, liflig och själf intresserad af sin musik.

Med den sinnets friskhet, som utmärker en glad spelman, hade han mottagit och behållit alla intryck från de förhållanden, i hvilka han rört sig, och han såg dessa förhållanden och framlade dem för åhöraren på ett naift älskligt sätt, som är omöjligt att återgifva. Vid nedanstående redogörelse för bröllopet afstår jag också ifrån att på falskt landsmål framkonstruera en berättelse, som skulle läggas i min sagesmans mun, och nöjer mig med att återgifva ett och annat af hans uttryck. Läsaren må själf föreställa sig honom svara och berätta, med tonfallen i sin breda uppländska lutande åt dalskan och med aksenten mot slutet af orden och meningarna — föreställa sig honom prata med hela sitt anlete upplyst af glada leenden, ifrig och smått docerande samt då och då görande en komisk åtbörd med sin stora hand, hvilken hela tiden höll stråken i vädret som ett slags skolmästarpekinne för att eftertryckligt markera, hvad som borde bemärkas såsom särskildt viktigt och intressant.

Det sista bröllop i Harg, som »var riktigt», stod 1851. Vid denna tid hade läsarne börjat tala illa om »de stora bröllopen», och så försvunno dessa, när läseriet bredde ut sig. Men Johan mindes många bröllop från den gamla goda tiden; på dem var det roligt att vara med, och så här gick det vanligen till vid dem.

På bröllopsdagen, hvilken alltid var en söndag, begaf sig bröllopskaran tidigt till kyrkan. Först gingo spelmännen, hvilka alltid voro två, en med »harpa» (nyckelharpa) och en med klarinett.¹

¹ Vid samspel mellan klarinett och harpa utför klarinetten alltid melodien, och harpan »sekunderar», d. v. s. ackompanjerar med sina bastoner på samma gång hon följer med i melodien.

Efter spelmännen kom brudparet, så föräldrarna och sedan hela raden anhöriga och bröllopsgäster. Under vägen spelades brudmarsch. Var det lång väg till kyrkan, så åkte man dit, och då gick tåget endast från kyrkstallarna fram till kyrkporten. Efter vigseln, som egde rum efter gudstjänstens slut, ordnade sig tåget till hemfärd, och en brudmarsch spelades äfven under denna; nu voro äfven prästen och klockaren samt »deras fruntimmer» med.

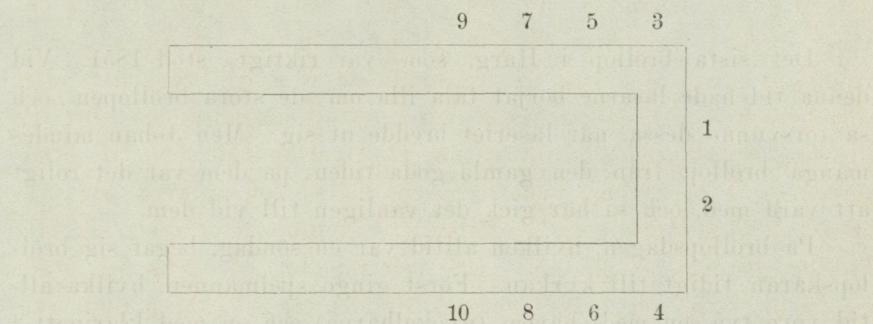
Vid hemkomsten till bröllopsgården bjöds det på stor middag, som tillagats af »kokmor», d. v. s. en i matlagning särskildt kunnig kvinna, som fick tjänstgöra vid alla större kalas i socknen och omnäjden; ibland kunde hon vara hyrd långt ifrån, om det ej fans någon bra kokmor på trakten.

Efter det man fått sig smörgåsmat och supar vid ett sidobord, satte man sig vid det stora dukade bordet, hvarvid först ett barn läste bordsbönen och sedan klockaren tog upp psalmen:

Nu blott för världen två,
för Gud ett lif, en anda,
de hulda makar gå
att sina öden blanda.

(Sv. Ps. nr 337.)

Vid bordet, som var dukadt i fyrkant med ena sidan öppen, sutto gästerna alltid i bestämd ordning på följande sätt:

1 brudgum, 2 brud, 3 brudgummens far, 4 brudens mor, 5 prästen, 6 prästens fru, 7 klockaren, 8 klockarens fru, 9 brudens far,

10 brudgummens mor. Sedan de öfriga gästerna efter anseende och efter släktskap med brudfolket. De udda siffrorna angifva, såsom synes, ordningen på »karlsidan», de jämna på »fruntimmersidan»; den förre gick alltid åt höger, den senare åt vänster från brudparet räknadt. Särskildt förtjänar att uppmärksammas likställigheten i plats och rang mellan brudgummens far och brudens mor, brudgummens mor och brudens far.

Spelmännen sutto ej med vid bordet. De stodo nära den öppna sidan af bordrektangeln vid ingången till salen, och för hvarje ny rätt, som bars in, gingo de framför dem, som buro maten, och »spelade in» rätten med någon marsch.

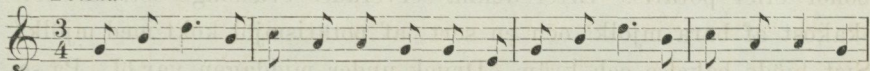
Först serverades färsk fisk. Sedan pepparrotsbringa med kokta ärtor eller på senare tider bruna bönor och potatis. Sedan skinka. Därpå var det sötgröt af stötta helgryn; på senare tid begagnades i stället risgrynsgröt eller köttsoffa. Härefter kom det stek med bönor eller potatis. Efter denna serverades två slags ost, en sorts »kakost af bara mjölk» och en sort »af potatismjöl kokt med mjölk». Sist bjöds bakelse och kräm. Dryck under middagen var öl. På senare tider lär äfven ibland ha förekommit »en rätt af makaroner», men när den äts, mindes ej Johan.

Under hela middagen skulle tvänne särskildt utsedde värdar gå ikring och se till, att gästerna fingo af alla rätter samt hade tillräckligt med öl. När krämet började ätas, gingo desse värdar omkring och iskänkte vin, som dracks efter krämet. Under det vinet dracks, framburos ett par tomma tallrikar, som gingo bordet rundt åt hvar sitt håll för uppsamlande af s. k. »brudskatt» eller »brudpengar». Dessa tallrikar buros efter insamlingens slut till prästen, som räknade penningarna och öfverlämnade dem till brudgummen. Under tiden hade nytt vin ihållts, och nu reste sig prästen och höll ett tal för brudfolket. Vid talets slut reste sig alla bröllopsgästerna, höjde sina glas och ropade: »Brudens och brudgummens skål och hela lagets skål!» Så tog klockaren upp psalmen »Herre signe du och råde» (Sv. Ps. nr 500, sista versen), och middagen var slutad.

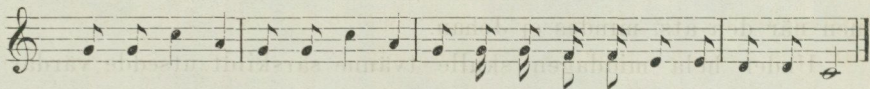
Efter middagen serverades kaffe, och strax därefter börjades dansen. Först spelades upp en vals, »och då dansar prästen med bruden, det var naturlig sak det»; därpå följde en ny vals, som brudgummen dansade med bruden. Under dessa båda valser deltog inga andra; först sedan de avslutats, blef dansen allmän. Brudgummen skulle nu under aftonens lopp dansa med alla fruntimren och bruden med alla karlarne. Om de skulle glömma att bjuda upp någon, så skulle detta vara »en stor chinans»¹ för den, som inte blefve uppjuden. Danser voro: hambopolska, gammal vals och på senare tid polka.

Allra sist tog man i en ring, bruden tog af sig krona och slöja och gick med brudgummen in i ringen. Han tog in ett fruntimmer, hon en karl ur ringen, och båda paren dansade om under följande sång af hela sällskapet:

Polska.

Al-drig blir den bru-den jungfru me-ra, al-drig blir hon jungfru me-ra.

Hon har va-rit, al-drig blir hon-hopp fal-le ral-la lal-la lal-la lej!

Därefter gingo alla fyra, under det »Kung Göstas skål» spelades, bort till dryckesbordet i ett hörn af salen, där brudens kavaljer lämnade »spelpengar». På samma sätt fortgick det nu, tills alla varit intagna i ringen och alla karlarne sålunda aflämnat sin slant för spelmännen. Spelpengarna kunde ibland gå upp »ända till 40 riksdaler, om det var rejelt kalas».

Efter dansens slut sattes bruden inne i ringen på en stol, hvilken flickorna lyfte och svängde ikring ett par tag, tills alla »gummorna» (de gifta kvinnorna, så väl yngre som äldre) sprungo fram

¹ Blandning af orden *genera* och *chikan*.

och ryckte bruden från flickorna, drogo henne utom ringen och satte på henne en liten låg, svart mössa, kallad »svartmyssa». Därefter behandlade de ogifta och gifta karlarne på samma sätt brudgummen, som fick en nattmössa. När brudgummen skulle ryckas från pojkarne, »kunde det ibland bli sådana nappatag, att alla karlarne lågo i en hög på golfvet».

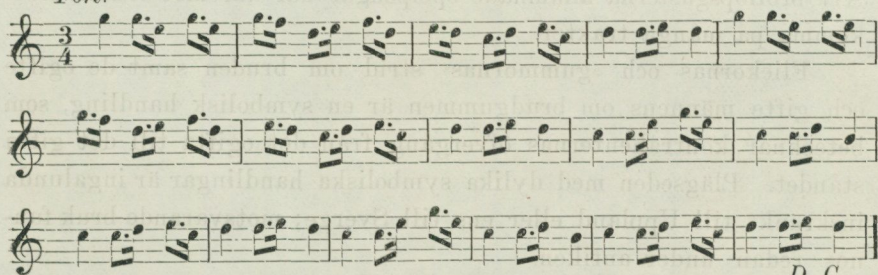
Andra dagen var middag och dans, men för öfrigt ingen ting särskildt af intresse.

Men tredje dagen företogs den s. k. *långdansen*.

Vid frukostdags gingo de båda värdarne ut i byn med bränvin och åtföljda af flickor, som buro »tilltugg». De samlade nu i hop så väl bröllopgästerna, hvilka inkvarterats i gårdarna, som alt by-folket hem till bröllopgården, där det bjöds på »kaffe med tilltugg». Därpå började långdansen.

Först gingo båda spelmännen, sen »ungfar» och »ungmor» och så de öfriga utan särskild rangordning. Tåget skulle nu *springa* från gård till gård utöfver hela byn och hem igen. I hvarje gård stannades och intogs på förhand framsatt traktering af smörgåsar med bränvin och dricka. Den melodi, som användes vid långdansen, var dels »Väfva vammen», dels följande:

Fort.

D. C.

Intet slut.

Vid tågets återkomst till bröllopgården hade kokmor middagen färdig. Andra och tredje dagens middagar voro i det närmaste

lika bröllopsdagens, med den skilnad, att prästens och klockarens ej voro med, och att intet vin serverades.

Efter middagen dansades till kvällen, och därmed var det slut med bröllophögtidligheterna.

Så berättade Johan Edlund.

Beträffande de förhållanden, som här vidrörts, förtjänar att framhållas följande.

Hvad först angår uppgiften, att spelmännen »spelade in» hvarje rätt, som bars fram, så synes den, så framt den ej innebär en öfverdrift, vitna om en för Harg säregen utsträckning af ett fordom vanligt bruk. Det var förr sed på många trakter att spela in *steken*, och musiken därvid hade på sina håll till och med särskildt namn såsom t. ex. *staiik-strik* (stek-stråk) i Skåne; på somliga trakter har förekommit en marsch vid *grötens* inbärande; men att alla rätter vid ett bröllop eller gille spelades in, har jag aldrig förr hört eller sett uppgifvas.

Den visa, som sjöngs till dansen under förloppet vid spelpengar-nas aflämnande, är, så vidt jag har mig bekant, säregen för Harg. Att bröllopgästerna aflämnade spelpengar har däremot brukat förekomma på många trakter.

Flickornas och »gummornas» strid om bruden samt de ogifte och gifte männens om brudgummen är en symbolisk handling, som betecknar kontrahenternas öfvergång från det ogifta till det giftaståndet. Plägseden med dylika symboliska handlingar är ingalunda inskränkt till Uppland eller ens till Sverige; motsvarande bruk funnos redan under antiken.

Långdans har förekommit på flere håll vid bröllop. »Väfvavamman» har varit den mest använda långdansmelodien i upplandssocknarna norr om Uppsala. Använd på detta sätt, såsom långdansmelodi vid bröllop, utgör den ett talande exempel på huru det tillgår, när orden till en dansvisa bortfalla och så småningom råka

i glömska, under det melodien kvarstår på spelmännens repertoar och öfvergår till vanlig dansmelodi.

Öfriga här omtalade bruk hafva till största delen haft sin fulla motsvarigheter ute i våra bygder. Särskildt bör den, som möjligen föreställer sig, att vår allmoge lefvat i idyllisk frihet från all formalism, lägga märke till den stränga rangordningen vid middagsbordet. Rangen har alltid haft sin betydelse hos vårt folk alt ifrån lagmännens och jarlarnes tid, men den har hos bondeklassen af ålder hvilat på personlig duglighet och förtjänst. Till fasthållandet af rangordningen har också ofta, för att ej säga ständigt, kommit ett iakttagande af vissa konventionela formaliteter, såsom t. ex. seden att låta truga sig ett visst antal gånger att börja en måltid och dylikt.

Åskådning, synpunkter och yttre former för dessas framträdande kunna vara olika hos ett folks olika klasser, men de stora mänskliga hufvuddragen återfinnas hos dem alla.

Stockholm 1896.

KARL PETER LEFFLER.

